

ETO: 821.112.2-31Mora, T.
81'255.4
81'246.2
DOI: 10.19090/hk.2018.4.38-48

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

NÁDORI Lídia

University of Jyväskylä
Jyväskylä, Finnország
nadori.lidia@gmail.com

A KÉTNYELVŰSÉG LENYOMATAI

Célnyelvi interferenciák Terézia Mora Das Ungeheuer című regényében és magyar fordításában

Remnants of Bilingualism

Target language interference in Terézia Mora's novel Das Ungeheuer and its Hungarian translation

Otisci dvojezičnosti

Interferencije ciljnog jezika u romanu Terezije Mora Das Ungeheuer i u mađarskom prevodu

Terézia Mora (1971) kettős nyelvi identitásban nőtt fel, életművét németül írja, kétnyelvűségére többféleképpen, szövegeinek mikroszintjén is reflektál. Hogyan őrizhető meg ez a nyelvi kettősség a magyar fordításban? Milyen stratégiákat tud alkalmazni a fordító, hogy a magyar célnyelvi szövegben is megőrződjék az idegenszerűség, ha a szerző az idegenszerűségben éppen a magyar nyelv sajátosságaival operál? Az esettanulmány Mora *Das Ungeheuer* című regényéből vett példákkal a kétnyelvűségnek az irodalmi szövegen belüli reflexiójára és a reflexió nyomán keletkező fordítási problémákra koncentrál. A visszatekintő önmegfigyelés és a szövegelemzés azt vizsgálja, hogy a választott megoldásokat a fordító a kulturális transzfer szempontjából sikeresnek ítéli-e. Konklúziója: a fordító a lehetséges megoldások közötti választás során azzal az előfeltevéssel dolgozik, hogy a befogadó a lefordított szövegnél jóval tágasabb kontextusban értelmezi a művet.¹

Kulcsszavak: kétnyelvűség, műfordítás, nyelvi interferencia, fordítói stratégiák, sikeres fordítás

¹ A tanulmány az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán a 26. Egyetemi Nyelvészeti Napok keretében, a *Nyelvek megszgyén – a két- és többnyelvűség interdiszciplináris megközelítése* címmel megrendezett nemzetközi tudományos konferencián, 2018. november 6-án elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata.

Az elmúlt évtizedekben, különösen a kétezres évektől kezdődően, fokozott érdeklődés övezi azokat az írói életműveket, illetve a bennük leképezett kulturális mozgásokat és átrendeződéseket, amelyek a transzkulturalitás, multikulturalitás, hibriditás, interkulturalitás fogalmaival és más, forgalomban lévő terminusokkal írhatók körül. Az összehasonlító irodalomtudomány számára rendkívül izgalmas terep a két- és többnyelvűség a szépírói életművekben. Feltételezhetően azért, mert a vizsgálódás során a kutatók abból indulnak ki, hogy az idegenségtapasztalat, a nyelvváltás, a kontinuitásokkal és diszkontinuitásokkal leírható, összetett folyamatok lenyomatát a fikcióban jellemzi a lehető legteljesebb nyelvi és poétikai tudatosság. De jól kutatható, hálás téma ez a korpusz azért is, mert lehetőséget nyújt rá, hogy más szempontok mellett a lexémák jól konkretizálható szintjén vizsgáljuk a szövegekben föllelhető két- és többnyelvűséget. Ami pedig a jelen vizsgálódás tárgyául is választott műfajt, a regényt illeti: Thomka Beáta a magyar és délkelet-európai gyökerű nyelvváltó írókkal kapcsolatban a nyelvi diszkontinuitás és a műfaji folytonosság kettős jelenségére hívja fel a figyelmet. Megfigyelése szerint a regény változatlanul a legalkalmasabb műfaj a migrációval és a nyelvváltással együtt járó tapasztalatok reprezentálására (Thomka 2018, 22).

Anélkül, hogy erőltetett rendet akarnánk vágni a definíciók fogalmi összetettségében és a szerzői hovatarozások sokféleségében, érdemes a nyelvváltó írók életművének vizsgálatába egy újabb irányt bevezetni: a művek fordítóinak visszatekintő önreflexióját. Fordítóként minden esetben egy forrásnyelvi szövegből hozunk létre egy célnyelvi szöveget. Ez a modell lényegét tekintve nem változik attól, hogy a forrásnyelvi szöveg a kulturális hibriditás, a nyelvi diszkontinuitás és a transzkulturalitás milyen jegyeit hordozza. A nyelvi hovatarozás a fordító számára eldönthető, eldöntendő kérdés; nélkülözhetetlen a szöveg mikroszintjén előadódó döntések szempontjából. Ez a megállapítás triviálisnak tűnik, ám a forrás- és célnyelv rögzítésének kényszere praktikus következményekkel jár a fordító s így közvetetten a befogadó számára. Különösen akkor válik fontossá a rögzítés, ha a „forrásnyelvi szöveg”, az „eredeti” és a „fordítás” nyelvi identitása olykor elbizonytalanítja a befogadót, mint Terézia Mora *Das Ungeheuer* című regényének esetében (Mora 2013). Itt meg kell jegyezni, hogy Mora önreprezentációjában hangsúlyos szerepet kap a német nyelvű irodalomhoz tartozás. Mint egy interjúban kifejti, írói debütálásakor a német nyelv biztosította számára az önkifejezés megfelelő mértékű szabadságát (idézi Burka 2011, 64). Az írói-nyelvi hovatarozásnak ez a rögzítése természetesen nem lett volna szükséges, ha nem nyelvváltó íróról beszélünk. Az írói biográfia ismeretében elkerülhetetlen a nyelvi hovatarozás, az „elhagyott” és „választott”

nyelv firtatása, amely arra kényszeríti a szerzőt, hogy újra meg újra reflektáljon saját múltbeli döntéseire, holott e döntések sok esetben ösztönösek, ugyanakkor külső szempontoktól sem mentesek. Mint Mora ugyanebben az interjúban elmondja, debütálása egy Berlinben rendezett, értelemszerűen német nyelvű nyílt prózairói versenyhez kötődik (Burka 2011, 64).

A fordító tehát első lépésben rögzíti azt a triviálisnak ható tényt, hogy a szöveget németből fordítja magyarra, ez pedig messzemenően befolyásolja nemcsak a nyelvi egységek, hanem a kulturális mintázatok értelmezését és fordítási irányát is.

Német nyelvű kortárs prózai művek – elsősorban regények – magyar fordítójaként Terézia Mora regényeinek, elbeszéléseinek és esszéinek fordítása közben az a feladatom, hogy átmentsem az olvasó számára az idegenségnek azt a tapasztalatát, amire a „választott” nyelven írt művek olvasói tehetnek szert, amikor szembesülnek a szövegben az „elhagyott” nyelv nyomaival – mégpedig annak ellenére, vagy inkább azzal együtt, hogy a szöveget éppen az „elhagyott” nyelvre fordítom. Világos, hogy a probléma miből fog adódni: míg a „választott” nyelven olvasók evidensen idegen testekként érzékelik az „elhagyott” nyelv nyomait, az „elhagyott” nyelven olvasók számára ugyanezen nyelvi elemek ismerősek; mind a szó szoros értelmében nyelvi, mind a kulturális referenciák szempontjából anyanyelvükön szólalnak meg. Márpedig a kulturális transzfer sikeressége² itt azon múlik, hogy a nyelvi-kulturális idegenség tapasztalatát át tudjuk-e menteni a fordításba.

Fentebb már utaltam rá, hogy a recepcióban és a kutatásban alapfeltevés az irodalmi mű átgondolt nyelvi megformáltsága, valamint poétikai tudatossága. Fenntartva ennek általános érvényű igazságát, szeretném felhívni a figyelmet egy érdekességre, ez pedig a nyelvi interferencia jelensége az irodalmi szövegben, amit érthetünk metaforikusan, de szó szerint, abban az értelemben is, hogy egy irodalmi szövegben kimutathatóak a másik nyelvből alkalmasint szándékolatlanul átszüremlő elemek.

² A fordítás „sikerességének” normája – ami nem ekvivalens a „helyes”, „hű”, „szép” stb. normáival – kutatásaim jelenlegi állása szerint nem kapott eddig különösebb hangsúlyt a műfordítás szakirodalmában. A „sikeres fordítás” fogalmával Kappanyos András *Bajuszbögre. Lefordítatlan* című értekezésében találkoztam. A szerző nem reflektál rá, nem specifikálja, nem különbözteti meg a fordítás evaluációjának összefüggésében használatos többi fogalomtól (Kappanyos 2015). A szövegösszefüggésből deríthető ki, hogy Kappanyos nem a tetszetőség vagy a piaci siker értelmében használja a fogalmat, hanem azon fordítási megoldások értékelésére alkalmazza, amikor megítélése szerint a megoldás révén a szövegelem (jelentős) torzulás nélkül aktívva tudja tenni a forrásnyelvi mintázatot a célnyelvi kultúrában.

A nyelvi interferencia fogalmával többnyire a két- és többnyelvű beszélők, illetve az ő nyelvelsajátításuk, spontán megnyilatkozásuk összefüggésében találkozunk. A szakirodalomban az interferencia – mint azt a fogalom eredeti, hullámtani jelentése is mutatja – az egyik nyelvből a másik nyelvbe beszűrődő, a nyelvi megnyilatkozásban „zavaró elemként” jelen lévő, azt alkalmasint „megakasztó” jelenség. Forgács Erzsébet a magyar–német bilingvis beszélők megnyilatkozásaiban kimutatható kódváltásról és interferenciákról például így ír:

A kétnyelvű (bilingvis) beszélők megnyilatkozásaiban **elkerülhetetlen**, hogy nyelvi elemeket, szabályokat transzferáljanak az egyik nyelvből a másikba [...], az interferenciális **hibák** vizsgálata rávilágít a két nyelv közötti különbségekre, s ezeket tudatosítva a nyelvelsajátítási nehézségek effektíven kiküszöbölhetők (Forgács 2003, 20 – kiemelések tőlem – N. L.).

Az idézett példa jól mutatja tehát, hogy a nyelvi interferencia fogalmához a spontán megnyilatkozások szándékolatlansága, illetve a standard nyelvhasználatól való eltérés, a hiba kapcsolódik. Emiatt a nyelvi interferencia fogalma összeférhetetlennek tűnik a szépirodalmi szöveggel, mivel ez utóbbiról befogadóként, értelmezőként azt feltételezzük, hogy a nyelvhasználat és a szövegalkotás lehető legmagasabb fokú tudatosságával született. Felmerül a kérdés: alkalmazható-e egyáltalán, értelmezhető-e a nyelvi interferencia egy tudatosan megalkotott, szerkesztésen átesett, kész irodalmi szövegben. Úgy gondolom, hogy először is: átvitt, metaforikus értelemben mindenképpen. Azok a nyelvi jelek, amelyek azonosíthatóan az irodalmi szövegétől eltérő nyelvhez tartoznak, éppen interferenciális „viselkedésük” folytán töltenek be fontos szerepet. Másodszor: érdemes felvetni, hogy az abszolút szerzői tudatosság mítosz. Arra pedig, hogy az interferencialitás igenis jelentkezhetszándékolatlanul az irodalmi műben, ugyanakkor inspirálhatja a szerzőt arra, hogy az „idegen” kultúra és nyelv mintázataival szembesítse a választott, immár közös nyelvet és kultúrát, éppen Terézia Moránál találunk példát.

Mora szerzői önreflexióját két értékes kötetben is nyomon követhetjük: a Frankfurti Poétikai Előadásaiból született *Nicht sterben* című kötetben (Mora 2014b), illetve a *Der geheime Text*ben, amely egy Salzburgban tartott poétikai előadás-sorozat szövegeit tartalmazza (Mora 2016). Az utóbbi kötet első előadásszövegében szerepel az alábbi visszaemlékezés:

Az első könyvben még számos, jól látható nyoma van annak, ahogyan megpróbáltam átvezetni a „régii” nyelvet az újba. A *Seltsame Materie* írásakor még több **szándékolatlan hungarizmus csúszott be**, és ebben

a könyvben azok a helyek is feltűnőbbek, ahol el kellett gondolkodnom rajta, hogyan lehetne speciálisan magyar tartalmakat integrálni egy német nyelvű szövegbe, mint a későbbi könyvekben.

Példaként egy félmondat a címadó novellából: „Der Kelemen mit dem halben Auge.” A magyar *félszemű* szóból indultam ki, ami azt jelenti, hogy valakinek csak fél pár szeme, azaz egy szeme van. Németül helye-sen: „Der einäugige Kelemen.” Most, hogy újraolvasom, látom, hogy a német „halbes Auge” egészen más fogatékosságot idéz fel az olvasóban, nevezetesen, mintha valakinek az egyik szeméből hiányozna a fele. Ez **nem nagy hiba**, nem robbantja szét a szöveget, de ha mégis észreveszed, van egy tanulsága: alkoss képet a mondatról, és vizsgáld meg, milyen benyomást kelt. Ha szükséges, kérdezz meg valaki mást is, hogy mit lát.

[Lábjegyzet] Ez a folyamat [a régi nyelv átvezetése az újba] a privát nyelvben is zajlik. Hungarizmusokat mind a mai napig használok, például hogy valami „hamvába holt” („in seiner Asche gestorben”), még ha a német nyelvű beszélő számára első hallásra idegenül hangzik is. Az a tapasztalatom, hogy ez nem okoz nagy **zavart**, nem teszi lehetetlenné a kommunikációt, sőt, kifejezetten hasznos lehet: felismeri-e ebben a képben spontán a beszélgetőpartnerem a főnixet vagy sem. És máris van információd arról, hogy hogyan tudsz vele beszélgetni a továbbiakban³ (Mora 2016, 19).

Az idézett szövegben megfigyelhető a szándékolatlan hungarizmusra mint („nem túl nagy”) hibára utalás; illetve ahogyan Mora a privát német nyelvű diskurzusba becsempészett hungarizmust (egy magyar idióma német tükörfordítását) tudatosan alkalmazza a termékeny zavar és feszültség megteremtése céljából, hogy tesztelje beszélgetőpartnerén, mennyire nyitott a nyelvi és kulturális átjárásokra és áthallásokra.

A szándékolt interferenciára, a termékeny „zavar” tudatos keltésére az életműben is számos példát találunk. A *Seltsame Materie* című elbeszélés-kötet szövegeit sűrűn behálózzák a szándékolt interferenciák. Burka Bianka disszertációjában alaposan feltérképezte, kategorizálta, feldolgozta ezeket; kezdve az idézetben fellelhető idióma-tükörfordításokkal, folytatva a populáris dalok, népdalok szövegrészleteivel, a reáliákkal stb. (Burka 2011).

³ A jelen tanulmány részére lefordított részlet. A bold kiemelések és a szögletes zárójelben foglalt eligazító megjegyzések tőlem származnak (N. L.).

A kötet Rác Erzsébet fordításában *Különös anyag* címen jelent meg magyarul. A választott fordítói stratégiák feltárását célzó mélyinterjú egy másik tanulmány témájául kínálkozik.

Mint tanulmányom bevezetőjében utaltam rá, vizsgálódásom tárgya, hogy a visszatekintő önmegfigyelésben, az eredeti és a lefordított szöveget elemezve mit tudok megállapítani az alkalmazott fordítói stratégiával kapcsolatban: hogyan ismertem föl, azonosítottam és oldottam meg azt a feladatot, amit a forrásnyelvi szövegbe beszüremelő célnyelvi elemek idegenszerűségének megtartása jelentett.

Az első példa Mora *Das Ungeheuer* című regényének az a részlete, amelyben Darius Kopp felidézi évekkel korábban tett első budapesti utazását magyar származású feleségével. Visszaemlékszik rá, hogyan megálltak az egyik Dunahídon, a jégzajlást figyelték; Flora pedig, aki annyira elutasította elhagyott hazáját és nyelvét, hogy eleinte el sem akart utazni Budapestre, majd mégis ráállt, de a helyiekkel is csak németül beszélt, most megtanította őt a magyar „zajlik” szóra. A jelenet emiatt is emlékezetes tehát, mert kiderül belőle, Flora a tagadás felszíne alatt mélyen kötődik elhagyott anyanyelvéhez, Darius pedig őhozzá, és rajta keresztül mindenhez, ami a nő korábbi életéhez adhat kulcsot. Fordítóként pedig a „zajlik” szó idegentest mivoltának kellett kontextust kreálnom a szövegben belül.

Schulter an Schulter lehnten sie an einem Brückengeländer und sahen den Eisschollen zu, wie sie sich unter ihnen auf der Donau schoben und drängten. Graues Geschiebe, das in der Nacht leuchtet, und in den Tälern des Verkehrslärms, wenn es irgendwo gnädig rot war, hörte man auch ihr Geräusch. *Zajlik*. Unübersetzbares Wort, **verwendet ausschließlich für Geräusch und Bewegung von Eisschollen**.

Soilick, sagte Darius Kopp (Mora 2013, 157).

Vállukat egymásnak vetve az egyik híd korlátjára támaszkodtak, és nézték a jégtablákat, ahogy torlódtak és lökdösődtek alattuk, a Dunán. Szürke tolongás, csillog az éjszakában, és a közlekedési lárma völgyekben, ha valahol irlalmasan pirosra váltott, még hallani is lehetett. *Zajlik*. Lefordíthatatlan szó, **benne van a zaj, és a törtézésre meg a jégtablák torlódására használják**.

Soilick, mondta Darius Kopp (Mora 2014a, 153).⁴

Több év távlatából visszatekintve három mozzanatra lettem figyelmes ebben a részletben. Ebből kettő az eredeti és a fordítás eltérése, a harmadik pedig éppen a betű szerinti egyezés.

⁴ Kurzívok az eredetiben, bold kiemelések tőlem (N. L.)

1. **Eltérés:** míg az eredetiben a „soilick” hangsor (fonetikus átírása annak, ahogyan egy német anyanyelvű beszélő próbálja kiejteni a magyar „zajlik” szót) kurrenssel van szedve, a fordításban kurziváltam a szót. A kurziválás tipográfiai eszközét hívtam tehát segítségül az idegenszerűség érzékeltetéséhez, tudva, hogy a magyar nyelvű kiadói konvenció szerint a kurziválás egyik funkciója, hogy az idegen szavakat, kifejezéseket elkülönítsük a szövegegésztől.

2. **Egyezés:** ugyanakkor az eredetiben szereplő német fonetikus átíráson nem változtattam – „soilick” –, hanem átvettem a magyar fordításban, holott az olvasó számára, amennyiben nem tud németül, nehézséget is okozhat a kiolvasása. Ennek az egyik lehetséges magyarázata, hogy a műfordításban gyakran tetten érhető kompenzáció, más megközelítésben a megfordítás, az inverz megoldás eszközével éltem: az idegenszerűség effektusát úgy értem el, hogy a magyar olvasó szembesül egy szokatlan hangsorral. A másik magyarázat még érdekesebb: úgy döntöttem, hogy intratextuálisan, az adott szöveg szintjén nem teszek lépéseket az idegenszerűség érzékeltetéséért – fogalmazhatunk úgy is, hogy „a fordítás nullfokát” alkalmaztam –, hanem arra számítok, hogy a befogadó kontextuálisan idegenszerűként tudja majd értelmezni ezt a nyelvi elemet. Kontextuális értelmezésen azt értem, hogy a befogadó minimálisan azzal az előzetes tudással kezdte olvasni a regényt, hogy a szöveg fordítás, és hogy az eredeti németül íródott. Erre a mozzanatra később visszatérek.

3. **Eltérés:** a két boldddal szedett szöveghelynél érhető tetten. Az eredeti pontos fordítása ez lett volna: (a „zajlik” szót) „kizárólag a jégtáblák hangjára és mozgására használják”. Ehelyett a magyar fordítás így hangzik: „benne van a zaj, és a történése, meg a jégtáblák torlódására használják”. Vajon miért tértem el az eredetitől? És miért van szóismétlés a mondatban („*Zajlik* [...] zaj”), holott elkerülhető lett volna? Utólagos értelmezésemben Dariusz itt egy fordítási aktust idéz fel emlékezetében: Flora kimondta a számára ismeretlen „zajlik” szót, majd körülírta németül, jelezve, hogy a magyar „zajlik” szó magában foglalja a „zaj” („Geräusch”) szót. Az ismétlésnek tehát funkciója van: a fordítás aktusát reprodukálja. Ennél azonban messzebb merészkedtem, mert tartalmi betoldással éltem. A szó értelmezésébe – noha az eredetiből ez a mozzanat kimaradt – bevontam a „zajlik” többértelmű szó másik jelentését („történi”). Ezzel tulajdonképpen túlléptem a fordítói hatáskörömet, hiszen a szerző az eredeti szöveget láthatóan nem akarta terhelni a „zajlik” magyar kifejezés többértelműségével.

A 2. pont alatt azt állítottam: fordítóként arra apelláltam, hogy a magyar olvasó tisztában van a szövegen kívüli kontextussal, vagyis hogy németről magyarra fordított szöveget olvas. Ezt az állítást egy másik szöveghellyel is

alátámasztom. Darius elutazik elhunyt felesége szülőfalujába, hogy kérdezősködjék utána. Szeretné tudni, ismerték-e, egyáltalán emlékeznek-e rá. A falu fürdőjében, helybéli férfiak egy csoportjában meglát egy törpe növésű férfit, akiről eszébe jut egy nemrégén átélt incidens.

Ein Kleinwüchsiger auf sehr hohen Plateauabsätzen ist auch mit dabei. Das, zusammen mit der Wölbung seines runden Hinterns, ergibt eine Tuntenhaftigkeit. Wie aus einem Fellini-Film. Gockelt gegen einen anderen: *Ki a hülyegyerek?* Man lacht. Oh Gott, der Zwerg. Ich hatte auch einen Zwerg (Mora 2013, 137).

Van köztük egy alacsony növésű is, nagyon magas talpú cipőben. Ez, meg hogy olyan kerek a fenéke, buzis külsőt kölcsönöz neki. Mint valami Fellini-filmből. Épp azt rikácsolja valakinek, hogy: *Ki a hülyegyerek?* Nevetnek. Jaj istenem, a törpe. Nekem is volt egy törpém (Mora 2013, 133).

Mint látjuk, a német eredetiben szerepel egy mondat – „*Ki a hülyegyerek?*” –, mégpedig minden fordítás, kommentár, magyarázat nélkül. Az idegenszerűséget az eredetiben is a kurzíválás különíti el a szövegtesttől. Darius hallja a mondatot, de nem érti – az olvasó tudja, hogy nem tud magyarul. A magyar olvasó viszont érti a mondatot, mintegy „helyzeti előnyben van” Dariushoz képest, de ezzel a helyzeti előnnyel szemben én fordítóként tehetetlen voltam. A német szövegtestbe ékelt magyar nyelvű mondatot a magyar fordításban csak egy magyar szövegtestbe ékelt magyar nyelvű mondattal tudtam visszaadni. Egyedül a kurzíválás mint tipográfiai gesztus lehetett segítségemre: mint az előző példánál is említettem, a hagyományosan az idegen (hangzású) szavaknak is fenntartott kurzívval emeltem ki a mondatot. Egyéb eszközöm nem volt.

Kérdés, hogy baj-e ez. Két felismerés segített abban, hogy „a fordítás nulla fokát” sikeres fordításnak könyvelhessem el. Először a szöveg helyet visszaolvasva ismét csak a kompenzáció sajátos verziójaként értelmezhető a megoldásom. A magyar nyelvű olvasó, mintegy cserébe azért, hogy az idegentest-élmény a magyar fordításból kimarad, kap egy insider tudást, összekacsinthat a fordítóval, vagy akár a szerzővel. Az „elhagyott” nyelvhez fűződő nosztalgia már az eredeti szövegben is termékeny feszültségben állt az „ellenséges nyelv” motívumával, amelyre Toldi Éva hívja fel a figyelmet (Toldi 2017, 45). A magyar verzió olvasójaként insider tudáshoz jutunk egy helyzettel kapcsolatban, vagy (más, itt nem idézett szöveghelynél) egy magyar vers sorai ötlenek a szemünkbe, ami az „elhagyott” nyelv vagy az „ellenséges nyelv” elhidegülést, ellenségességet,

negatív viszonyt sugalló motívuma mellé odacsempészi a pozitív érzelmeket, a helyhez, kultúrához kötődést, a közös tudás közösségi tapasztalatát.

A másik felismerésre fentebb már utaltam. Ha csupán a szöveg lexikai szintjét nézzük, akkor a fordító konstatálja a nyelvi interferencia meglétét, majd megállapítja, hogy az idegenszerűség visszaadása nem vagy csak részlegesen, esetleg kompenzáció segítségével megoldható. De ha tágabb kontextusban gondolkodunk, akkor értelmezhető a fordítási aktus úgy is, hogy a fordító mint az eredeti magyar verziójának *szerezője* tudottnak tételezi az olvasó részéről, hogy a regény eredetileg nem magyar nyelven íródott; valamint tudottnak tételezi a mű eredeti nyelvét is. Ez a gondolat Paul Ricoeur szerződésfogalmának kiterjesztése a fordító és az olvasó kapcsolatára. Ricoeur az olvasói szerződés fogalmába mindenkor irodalmi szöveg olvasásának feltételeit sűrítette. A szerződés ebben az összefüggésben azt a közös alapot jelenti, amely elégséges ahhoz, hogy a szöveg és olvasója között létrejöjjön a megértést segítő viszonyulás (Ricoeur 1998). Amennyiben elfogadjuk a hallgatólagos megállapodás meglétét fordító és olvasó között is, bizvást kiindulhatunk abból, hogy olyankor, amikor a szövegen belüli kontextusban nem valósul meg a fordítóval szemben támasztott elvárás – jelen példánkban az, hogy a lexéma idegenszerűsége megmaradjon –, az olvasó az olvasott szöveghez hozzáadja az említett, szövegen kívüli háttértudást, és így már képes, ha nem is közvetlenül, a percepció szintjén, hanem spekulatív szinten, de azonosítani, hogy itt „idegen testről” van szó, a fikció elbeszélője számára nem vagy nehezen dekódolható nyelvi elemekről.

Összefoglalva elmondhatjuk tehát, hogy a fordító munkája során, tudatosan vagy sem, de mindig az adott szövegnél tágasabb mezőben értelmezi a feladatát, és egy hallgatólagos megállapodásra hagyatkozik, amelyet az olvasóval köt. E megállapodás alapján a fordító tudottnak tételezi az olvasó részéről, hogy nem eredeti művet olvas, és erre alapozva implicit utalásokat tesz a fordításban, amelyek segítségével az olvasó a célnyelvi szöveg olyan elemeit is fordításként érzékeli, amelyek esetében a kódváltás iránya, illetve egyáltalán a megléte is kétséges. Így történhet, hogy a tanulmány alcímében említett „célnyelvi interferencia” termékeny zavarként tud hatni a fordításban is, és a kétnyelvűség, kódváltás fikciós játékába bevonja az olvasót.

Irodalom

Burka, Bianka. 2011. *Manifestationen der Mehrsprachigkeit und Ausdrucksformen des 'Fremden' in deutschsprachigen literarischen Texten: Exemplifiziert am Beispiel von Terézia Moras Werken*. Doktori értekezés, kézirat. Veszprém: Pannon Egyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola.

- Forgács Erzsébet. 2003. A kódváltás, a transzfer, az interferencia és a mentális lexikon kérdéséhez magyar–német kétnyelvű beszélők megnyilatkozásaiban. *Modern Filológiai Közlemények* 5 (2): 20–41.
- Kappanyos András. 2015. *Bajuszbögre, lefordítatlan: Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*. Budapest: Balassi.
- Mora, Terézia. 2013. *Das Ungeheuer*. Berlin: Luchterhand.
- Mora, Terézia. 2014a. *A szárnyeteg*. Ford. Nádori Lídia. Budapest: Magvető.
- Mora, Terézia. 2014b. *Nicht sterben*. Frankfurter Poetik-Vorlesungen Berlin: Luchterhand.
- Mora, Terézia. 2016. *Der geheime Text*. Salzburger Poetikvorlesung, Sonderzahl. Salzburg.
- Ricoeur, Paul. 1998. A szöveg világa és az olvasó világa. In *Narratívák 2.: Történet és fikció*, szerk. Thomka Beáta, ford. Martonyi Éva. 9–12. Budapest: Kijárat.
- Thomka Beáta. 2018. *Regénytapasztalat: Korélmény, hovatarтоzás, nyelvváltás*. Budapest: Kijárat.
- Toldi Éva. 2017. Szövegközi átjárások, köztességtapasztalatok Terézia Mora prózájában. *Hungarológiai Közlemények* 18 (3): 37–51.

REMNANTS OF BILINGUALISM

Target language interference in Terézia Mora's novel Das Ungeheuer and its Hungarian translation

The German writer Terézia Mora (1971) grew up with a double, Hungarian-German linguistic identity. She reflects on her own bilingualism in many ways, also on the micro level of the text. How can this linguistic duality be kept in the Hungarian translation? What translation strategies are to be applied in order to keep the intentional foreignness of the original in the Hungarian target text, if this foreignness is produced by using the very characteristics of the Hungarian language in the German original? This case study focuses on the reflection of bilingualism and the translation problems arising from reflection in literary texts by studying examples taken from the novel *Das Ungeheuer* by Terézia Mora. Self-observation that looks back and the analysis of the text examine whether the translator finds the solutions satisfactory from the point of cultural transfer. The conclusion is that the translator, when choosing among the alternative solutions available, works assuming that the recipient interprets the work in a much wider context than the translated text.

Keywords: bilingualism, literary translation, language interference, translation strategies, successful translation

OTISCI DVOJEZIČNOSTI

Interferencije ciljnog jezika u romanu Terezije Mora Das Ungeheuer i u mađarskom prevodu

Terezija Mora (1971) je odrasla u okolnostima mađarsko-nemačkog dvostrukog jezičkog identiteta, svoja dela pisala je na nemačkom, a njena dvojezičnost se reflektuje na više načina, u većini slučajeva na mikro nivoima njenih tekstova. Kako se ta dvojezičnost može sačuvati prilikom prevoda na mađarski? Kakve sve strategije može da primeni prevodilac, da se i u ciljnom jeziku sačuva prizvuk stranog, ukoliko autor sa ciljem stvaranja prisustva stranog operiše baš karakteristikama mađarskog jezika? Studija na primerima uzetim iz romana *Das Ungeheuer* ukazuje na refleksije dvojezičnosti u književnim delima, te akcenat stavlja na prevodilačke probleme koji se iz te refleksije nameću. Retrospektiva analiza prevodilačkih postupaka i analiza teksta je usmerena na rešenja i dileme prevodioca pri ocenjivanju uspešnosti kulturnog transfera. Zaključak je da se prevodilac prilikom odabira mogućih rešenja opredeljuje na osnovu presupozicija prema kojima čitalac prevedenog teksta delo ne tumači samo u kulturnom okruženju prevedenog dela, nego u mnogo širem kontekstu.

Ključne reči: dvojezičnost, prevođenje književnih dela, jezička interferencija, prevodilačke strategije, uspešan prevod

A kézirat beérkezésének ideje: 2018. nov. 20.

Közlésre elfogadva: 2018. dec. 10.